

Dagens høstferie ble inntil ca 1970 kalt potetterferie. Det var et kjærkomment avbrudd for mange skoleungdommer med fri fra skolen og anledning til å skaffe seg sine egne lomme-penger. I dag kalles det høstferie og de fleste gjør helt andre ting enn å plukke poteter.

Potetterferie

Helt fra de første faste skoler ble startet i bygda på i midten av 1800-tallet, har det vært vanlig at ungdommen fikk fri for å hjelpe til med innhøsting av poteter. Poteter ble det dyrket på praktisk talt alle gårder og de fleste ungdommer den gang hadde tilknytning til gårder.

Første halvdel av 1900-tallet, frem til 1960-årene utgjorde potetarealet ca 10% av arealet dyrket mark i Ås. I årene under og etter siste krig økte potetarealet for en periode til ca 15%.

Tidlig om morgenen møtte plukkerne opp hos de bøndene de hadde gjort avtale med. I noen tilfelle avtalte de møtested hvor bøndene kunne komme og hente dem. Det kunne for eksempel være ved skolen, butikken eller på meieriet når bonden hadde levert melka. Mange husker at det kunne være både vått og kaldt om morgenen. Men plukkes skulle det. Det var muligheter for ekstra lomme-penger for de unge og et kjærkomment tilskudd til husholdningen for de mange husmødrene som plukket. De som plukket i 1920-årene, mener å huske at det var to ukers potetterferie. Under siste krig kunne det noen år være tre uker. Etter krigen har en uke vært det vanlige.

Poteter i Ås - Åspoteten

NIKOLAI BJØRNEBY

Potetsetting hos Thorolf Haugerud på Vold gård i 1952. Foto: Magnhild Slettum.

Kastehjulsoptaker i arbeid på Søndre Bjerke i Kråkstad i 1946. Foto: Ski lokalhistoriske arkiv.

Frem til etter første verdenskrig ble det meste tatt opp med ard og grev. Etterhvert fikk flere kastehjulsoptakere for hest. Ofte gikk hestene i tospann dersom det var noe størrelse på potetlandet.

Tidligere plukket man i bøtter og spann som igjen ble tømt i 100 kilos tretønner på jordet. For å få disse tønnene opp i hestekjerrene ble det her i distriktet benyttet en smart løsning. En solid tapp stod ut i ytterkant på kjerrehjulet, og

Potetopptaking på Stuene gård i Nordby i 1942. Foto: Ski Lokalhistoriske arkiv.

man skubbet tønna slik at den hvilte på tappen (som stod nede på bakken). Man fikk hesten til å ta noen skritt frem og tønna ble løftet opp og vippt inn på lasset.

Under krigen ble det dyrket mye poteter. Det ble dyrket poteter på alle tenkelige steder. Høsten 1945 var alle skolebarn over 10 år pliktig til å delta på potetplukkingen. Kontrollnemnda foreslo i 1948 at lønnen til potetplukkere skulle være kr 1,40 pr tønne (100 kg) + 1 liter

melk om dagen. Vanlig ukeslønn i jordbruket i 1950 var ca kr 150. De ivrigste voksne plukkerne kunne oppnå en høyere lønn.

Ungdommene hadde ingen plikt til å plukke. Men alle tok det som en selvfølge at det var bare noe man skulle. Lærerne på skolen kunne være behjelpelige med å skaffe elevene kontakt med bøndene.

Ungdommene lærte seg fort navnet på populære potetsorter. Det var: Marius, King Georg, Kers Pink, og Ringerikspotet. Dette var sorter importert fra utlandet eller gamle norske landsorter.

Villahager

Inntil for et par generasjoner siden var det vanlig å dyrke poteter i de fleste villahager her i bygda. Dette var en arbeidskrevende måte å dyrke poteter på. Hele familien var da i arbeid. Arealet

Axel Eriksen med familie fotografert i potetåkeren foran eiendommen Åsnes (Moerveien 7) i 1911. Mange hageeiere var på den tiden selvforsynt med poteter.

Jacob Lange har lånt hest på nabogården Østby for å hyppe poteter i hagen sin (Kongeveien 25-27) i 1937. Foto: Haldis Belseth.

ble spavendt og det meste ble gjort for hånd. Det eneste tekniske utstyret noen hadde var en «kjerringdreper», en håndtrukket liten ard til både å arde opp før setting og til å hyppe med etterhvert som planten vokste.

Hele familien var i arbeid med potetåkeren. Det var om å gjøre å holde ugrasset i sjakk. For å lette ugrasskampen var det noen som slapp unge gjess i åkeren.

Som gjødsel ble det brukt husholdningens gjødsel fra utedoen etter at den hadde fått godgjøre seg og spadvendt i haug. En som leide bort hybler i stasjonsbyen til studenter fra NLH, gav leieboerne beskjed om at det var ønskelig at de gikk på hans do før de gikk på skolen om morgenen. Han hadde stor hage som trengte all den gjødsel de kunne produsere.

Høsten 1928 ble det funnet angrep av potetkreft i stasjonsbyen. Det ble da totalforbud mot å dyrke poteter i en smittesone i tre år. Forbudet gjaldt hele stasjonsbyen, inklusiv tettbebyggelsen på østsiden, samt gårdene som grenset mot den. I en sikringsone rundt var det kun lov å bruke kreftimmune settepoteter av kontrollert avl. I 1935 mente man at potetkref-

ten var mindre farlig enn først antatt, og at sykdommen hadde medført et intenst foredlingsarbeid som hadde gitt mange nye sorter. På slutten av 1930-årene ble det i stasjonsbyen kun lov til å dyrke poteter til eget bruk. Settepotetene skulle være kreftimmune. Restriksjonene varte til etter siste krig.

Hos kjøpmann Anders Vinje på Åsheim var det ikke påvist potetkreft. Han søkte om erstatning. Saken ble heftig debattert i herredsstyret. Resultatet ble en erstatning på 0,5 øre pr kilo for de 85 tønner poteter han det året hadde avlet på jordet der Ås Rådhus er seg i dag. Vanlig potetpris til bonden på den tiden var 2 – 4 øre pr kilo.

Under den prekære matvaresituasjonen som var allerede før 2. verdenskrig, bestemte herredsstyret at Sverigeløkka mellom Gamleveien og Sentralveien skulle deles opp i parseller på ¼ - ½ dekar for setting av poteter. 38 familier kunne slik få hjelp til bedring av matvaresituasjonen sin. Forsyningsnemnda ordnet med å skaffe sykdomsfrie settepoteter fra NLH.

Potetindustri i Ås

Med tanke på hungersnøden under 1. verdenskrig så Statens Provianteringsdirektorat på muligheter for å bygge potettørkerier. I Ås sentrum ble det planlagt et slikt i Ås Meieri (Sentrumgården). Bak meieriet et tilbygg i betong (der Ås Skotøymagasin er i dag). Potetene skulle vaskes, kokes, moses mellom valser og tørkes. Produktet kunne da blandes inn i brød og fiskemat. 30 favner bjerkeved lå stablet opp bak meieriet. Prøvekjøringen var akkurat avsluttet da freden kom og matvaresituasjonen bedret seg. Produksjonen kom aldri i gang og alt utstyret ble solgt.

De samme planer hadde man her i Ås under 2. verdenskrig i 1941. På det nedlagte

teglverket på Holstad skulle 7.000 m³ poteter bearbeides til potetvalsemel for å blande i brødmelet. Etter drift i to vintre ble fabrikk nedlagt da kvaliteten på hveten under krigen var for dårlig til å blandes ut med potet. Felleskjøpet kjøpte hele anlegget.

Åspoteten

En av de kjente potetforskere her i landet, Aksel P. Lunden ved Landbrukshøgskolen, begynte i 1920-årene med systematisk potetforedling. Fra før hadde vi her i landet en rekke sorter som var avkom av de første potetene som kom til landet. I 1927 krysset Lunden potetsortene Hindenburg og Centifolia. Av et materiale på 300 planter var det en som utmerket seg. Den ble kalt HC15. Under et kraftig angrep av tørråte sommeren 1930 stod planten HC15 fortsatt like frisk. I tillegg til å være resistent mot tørråte, fremstod den da også som kreftimmun og resistent mot skurv. I 1932 ble det sendt ut noen mindre partier på markedet og den nye sorten viste seg snart meget populær blant dyrkere.

Alle poteter må jo ha et navn. HC15 fikk navnet **Åspotet**. Åspoteten ble redningen for mange i en tid da det var mange potetsykdommer. Det spesielle med den var at den gav store hvite poteter. Den hadde ord på seg for å skifte farge etter noen år. Grunnen var at det også alltid var noen andre sorter i en potetåker. Den røde potetsorten Marius hadde flere mindre knoller som lettere kom ut som settepoteter på potetsortereren. Slik ble det mer Marius i åkeren og Åspoteten «skiftet farge».

Åspoteten ble her i Ås også mye brukt til forpotet. Villaeierne fant derimot ut at den var en ypperlig matpotet dersom man var sparsom med dogjødsel. Den ble dyrket over hele landet helt

Aksel Lunden blant sine potetforsøk på Vollebakk ca 1940. Foto: Inger-Berit Østby-Deglum.

frem til 1970-årene. Åspoteten regnes som den første egentlige norske potetsorten etter at man startet med sortsforedling av poteter.

En annen potetsort som Aksel Lunden har mye av æren for, er **Beate**. Den er oppkalt etter hans mor. Han er også blitt æret med navnet **Aksel** på en ny potetsort.

Potetkonkurranser

Det ble en konkurranse mellom ungdommene om å plukke flest kasser poteter. Konkurransen i potetplukking var også en vanlig 17. mai lek på skolen tidligere. Poteter ble plassert i en bane. Så var det å løpe frem og tilbake med en og en potet for å legge den i bøtta. Idag har man potetløp, løp med potet balanserende på en skje.

En sekk med 50 kilo poteter var ofte en av hovedgevinstene i basarer til lag og foreninger.

Over hele landet er det i høst arrangert finaler i potet-skrelling for kvalifisering til NM på Hamar. Man kan jo fasinere av fingernem raskrelling i høyt tempo, men de meste av vitaminene forsvinner som kjent når skrelte poteter kokes. Som et apropos kan nevnes at forsyningsdepartementet høsten 1941 forbød servering av skrellede poteter på serveringssteder.